

Kirjallisuutta

Ebbe Vestergaard, Jan-Ingvar Löfstedt, Per-Johan Ödman: Johdatus kasvatuksen filosofiaan, Gaudeamus Kirja 1985, suom. Lyyli Virtanen, 138 s.

Kasvatustieteen ja opettajakoulutuksen alkeiskirjana Pohjoimaissa käytetty *Johdatus kasvatuksen filosofiaan* on tarkoitettu kaikille kasvatuksen filosofisista ongelmista kiinnostuneille. Kirjan kahdeksasta luvusta kuusi on kirjoittanut tanskalainen Vestergaard sekä ruotsalaiset Löfstedt ja Ödman kumpikin yhden luvun.

Vestergaard käsittelee kasvatuksen filosofisia perusteita, filosofian ja tieteen sekä filosofian ja kasvatuksen välistä suhdetta. Hänen mukaansa kasvatuksen filosofialla on sekä teoreettinen että pragmaattinen funktio eli se on yhtäältä tiettyjen kasvatuksissa ja kasvatustieteessä sovellettavien menetelmien, käsitteiden ja teorioiden filosofista analyysistä ja toisaalta ”mietiskelevää ja luovaa toimintaa, jossa kehitellään ja tutkitaan uusia kasvatusmenetelmiä”. Kasvatuksen teoriolla Vestergaard ei tarkoita kasvatustieteellisessä tutkimuksessa testattavaa empiiristä teoriaa, vaan kokonaisvaltaista käsitystä kasvatuksesta, sen arvoista, ihmisen olemuksesta ja kasvatettavuudesta, yhteiskunnasta ja kasvatuksen keinoista (esim. Platonin kasvatusteoria). Hän jakaa filosofian tietoteorian, luonnonfilosofiaan ja arvofilosofiaan. Terminologisesti luokittelu ei ole kuitenkaan kovin onnistunut, sillä termillä ”luonnonfilosofia” tarkoitetaan filosofiassa yleensä kokonaisvaltaista filosofista käsitystä luonnosta ja ihmisen suhteesta siihen (esim. stoalaisten luonnonfilosofia), ts. tietoisuuden filosofia ja tie-

teenfilosofia eivät ole luonnonfilosofiaa, kuten tekijä olettaa.

Vestergaard luokittelee kasvatustieteen filosofiset teoriat dimensioilla absolutismi/relativismi ja determinismi/indeterminismi luonnontieteellisiin, henkittieteellisiin, dialektis-materiaalistisiin (marxilaisiin) ja kriittisiin teorioihin. Hänen mukaansa tärkein ero luonnontieteellisten (esim. kielianalyttinen filosofia) ja henkittieteellisten sekä marxilaisten ja kriittisten teorioiden välillä on se, että kaksi ensin mainittua hyväksyvät eettisen relativismin, kun taas jälkimmäiset hyväksyvät eettisen absolutismin. Lisäksi luonnontieteelliset ja marxilaiset teoriat ovat tekijän mukaan deterministisiä, kun taas henkittieteelliset ja kriittiset teoriat ovat indeterministisiä. Tämä luokittelu on kuitenkin ongelmallinen, koska se ei ota huomioon filosofisten ja empiiristen teorioiden välisiä olennaisia eroja: emme puhu ”luonnontieteellisistä” teorioista, kun tarkoitamme esim. analyttistä traditiota edustavia kasvatustieteen filosofisia teorioita, kuten Vestergaard olettaa. Kasvatustieteen filosofisten teorioiden luokittelu dimensiolla determinismi/indeterminismi on ongelmallista myös siksi, että kasvatustieteen filosofit eivät formuloi tieteellisiä lakeja tai pyri ennustamaan kasvatustodellisuudessa esiintyviä ilmiöitä teorioidensa avulla. Vestergaard väittää analyttistä filosofiaa kritisoidessaan, että analyttiset filosofit hyväksyvät ”vain verifioitavat teesit” kasvatustieteen filosofiaan hyläten kaikki kasvatukseen liittyvät normit ja arvot ”epätieteellisinä”. (Filosofiset väitteet eivät ole empiirisesti testattavissa.) Hänen mukaansa analyttiset filosofit pitävät ainoastaan tieteellisiä vastauksia mielekkäinä vastauksina

kasvatustieteen filosofiaan kysymyksiin. Tässä Vestergaard kuitenkin sekoittaa toisiinsa tieteellisuuden ja mielekkyyden käsitteet, sillä analyttiset filosofit — kuten ei-analyttisetkin filosofit — pitävät toki filosofiaa vastauksina kasvatusta koskeviin kysymyksiin mielekkäinä siitä tieteellisiä vastauksia: filosofiaan kysymyksiin ei voida antaa tieteellisiä, vaan ainoastaan filosofisia vastauksia. Vestergaardin mukaan analyttisen filosofian hyvin kaipa ja rajoittunut käsitys kasvatustieteen filosofiaa on se, että kasvatustieteen filosofia on pelkästään kasvatustieteen ja kasvatustieteellisessä tutkimuksessa sovellettavien käsitteiden filosofista analyysistä. Analyttiset kasvatustieteen filosofit eivät siten hänen mielestään luo varsinaista kasvatustieteen filosofiaa, koska heiltä puuttuu kasvatustieteen teoria ja koska he eivät ota kantaa kasvatuksen arvoihin ja normeihin, ts. analyttinen kasvatustieteen filosofia ei kykene tarjoamaan kasvatustieteen filosofisesti perusteltuja päämääriä, arvoja ja normeja.

Hyvänä vaihtoehtona sopeuttavalle ja ”normalisoivalle” analyttiselle kasvatustieteen filosofialle Vestergaard pitää ”henkittieteellistä” suuntausta edustavaa eksistentiaalista kasvatustieteen filosofiaa, koska siinä korostetaan kasvatettavan persoonan kokonaisuutta, arvokkuutta ja vapautta. Eksistentiaalistisen kasvatustieteen tehtävänä on hänen mukaansa ”lapsen eksistentiaalinen vapauttaminen”, eli sen tarkoituksena on aktivoida kasvatettava luovaan itsekasvatukseen ja ottamaan vastuuta omista yksilöllisistä valinnoista.

Löfstedt toteaa marxilaista kasvatustieteen filosofiaa esitellessään, että se yhtäältä kuvailee

ja analysoi kasvatuksen psykologisia, filosofisia ja yhteiskunnallisia ehtoja sekä toisaalta tarjoaa normatiivisen toimintaohjeen kasvattamiselle, eli miten kasvattajien on toimittava, jotta asetettu kasvatusihanne — epätsekästä ja vastuullisesti kollektiivin hyväksi toimiva tiedostava kommunistinen ihminen — voitaisiin saavuttaa. Löfstedtin mukaan marxilaisessa pedagogiikassa voidaan erottaa seuraavat suuntaukset: 1) kriittinen ja analyttinen kasvatustiede, jonka tehtävänä on kuvailla ja selittää kasvatuksen yhteiskunnallisia toimintaedellytyksiä feodaalisissa ja kapitalistisissa luokkayhteiskunnissa, 2) vallankumouksen kasvatustiede, joka pyrkii tekemään sorretut poliittisesti tietoisiksi ja valmistelemaan vallankumousta kapitalismin hävittämiseksi, 3) sosialistinen kasvatustiede, joka ”edistää sosialistisen yhteiskunnan kehitystä ja kasvattaa uutta ihmistä”, 4) kommunistinen kasvatustiede, jonka tehtävänä on tuottaa ne tiedot, valmiudet ja arvot, joita tarvitaan luokattomassa kommunistisessa yhteiskunnassa. Marxilaiseen kasvatusteoriaan sisältyvät ihmiskuva, arvoteoria, tietoteoria, yhteiskuntakäsitys sekä käsitys opetuksesta ja sen menetelmistä. Löfstedt painottaa marxilaisen kasvatuksen kollektiivista luonnetta ja normatiivisuutta. Kollektiivisuus tarkoittaa sekä kasvattajien että kasvatettavien yhteisvastuullisuutta pyrittäessä kohti kommunistista yhteiskuntaa. Normatiivisuus sitä, että kasvatusta ohjaavat kommunistisen ihmisen ideaalista johdetut normit ja arvot, joiden sisäistämistä ja noudattamista kontrolloidaan tiukasti kasvatusta ja koulutusjärjestelmän eri tasoilla.

Ödman tarkastelee kirjan viimeisessä luvussa hermeneutiikan, kriittisen filosofian ja kasvatuksen välisiä suhteita. Sana ”hermeneutiikka” tulee kreikan sanasta **herméneuin**,

joka tarkoittaa sekä ilmaismista, selittämistä että ymmärrettäväksi tekemistä, jotka kaikki sisältyvät tulkinnan käsitteeseen. Tietehistoriallisesti hermeneutiikka liittyy läheisesti ihmis- ja yhteiskuntatieteiden välisiä periaatteellisiin eroja korostavaan aristoteliseen perinteeseen. Hermeneutikojen (esim. Dilthey, Heidegger, Gadamer) mukaan ihmis- ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen tarkoituksena on ensisijaisesti inhimillisten tekojen, instituutioiden, traditioiden jne. ymmärrettäväksi tekeminen, eikä niiden (kausallinen) selittäminen.

Toisin kuin Ödman olettaa hermeneuttisen ja marxilaisen tieteenfilosofian synteesi ei ole ongelmattomasti toteutettavissa. Yksi syy tähän on se, että useimmat hermeneutit hylkäävät käsityksen, että inhimilliset teot (esim. historialliset tapahtumat) voidaan selittää kausaalisesti deduktiivis-nomologisen selitysmallin avulla, kun taas marxilaiset hyväksyvät tämän selitysmallin soveltamisen ihmis- ja yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa pitäen Weberin tapaan ymmärtämistä vasta tieteellisen selittämisen ensimmäisenä vaiheena. Toiseksi: useimmat hermeneutit hylkäävät marxilaisten kannattaman metodologisen kollektivismiin eli käsityksen, että inhimilliset teot voidaan viime kädessä selittää yhteiskunnan taloudelliseen ja poliittiseen rakenteeseen liittyvien tekijöiden (esim. taloudelliset ja poliittiset valtasuhteet) avulla. Ödman katsoo, että hermeneutiikalla on kasvatuksessa kaksi päätehtävää: 1) auttaa meitä ymmärtämään paremmin kasvatustieteellisiä kokonaisuutena yhteiskunnallisesa ja kulttuurisessa kontekstissa (hermeneutiikan kontekstuaalisuuden periaate) ja lisätä kasvattajien ja kasvatustieteilijöiden käytännöllistä ja teoreettista itseymmärrystä sekä 2) edistää koulutus- ja kasvatustieteiden

muutosta ihmiskeskisempään suuntaan.

Kriittinen filosofia, jonka edustajia ovat esim. Adorno, Marcuse, Horkheimer ja Habermas, on sitä vastoin saanut voimakkaita vaikutteita marxismista, vaikka se poikkeakin ortodoksisesta marxismista. Habermas, joka on tämän suunnan tärkein nykyinen edustaja, kritisoi analyttistä filosofiaa siksi, että ”se tekee kielianalyysiä, muttei yhteiskunta-analyysiä”. Ödmanin mukaan kriittiset filosofit kritisoivat empirististä, positivistisesti orientoituvaa kasvatustiedettä mm. siksi, että sitä ohjaa tekninen tiedonintressi, eli kasvatustiedettä pidetään vain välineenä, jonka avulla kasvatustodellisuuden ilmiöitä voidaan neutraalisti kuvata, selittää ja manipuloida. Ödman painottaa, että kriittisen filosofian tärkein tehtävä on emansipatorinen: kasvattajien ja kasvatettavien tiedostamisen lisääminen ja esim. opetukseen sisältyvän indoktrinaation paljastaminen.

Käsillä oleva teos on erästä puutteistaan huolimatta käytökelpoinen ja ajatuksia herättävä johdatus kasvatustieteellisen keskeisiin ongelmiin. Vestergaardin esitys on kokonaisuutena tyydyttävä, vaikka se onkin paikoitellen häiritsevän ylimalkainen sisältäen joitakin asiavirheitä sekä filosofiaa kannanottoja, joita hän ei perustelee riittävästi. Löfstedtin ja Ödmanin kirjoitukset antavat suppeudestaan huolimatta lukijalle melko hyvän käsityksen marxilaisesta ja hermeneuttisesta kasvatustieteestä. Olipa kirjassa esitetyistä näkemyksistä ja kannanotoista mitä mieltä tahansa, niin ne osoittavat ainakin, miten tärkeätä on esittää kriittisiä kasvatustieteellisiä kysymyksiä, jotka pakottavat kasvattajat ja kasvatustieteilijät pohtimaan oman ajattelunsa sekä kasvatustieteellisen tutkimuskäytäntönsä filosofisia perusteita.

Heikki T. Saari